

ДЕМОНЪТ ЛАМАШТУ. ОБРАЗ И СЛОВО В ДРЕВНОТО ДВУРЕЧИЕ

Кабалан Мукарзел

Вероятно един от най-важните културни приноси на цивилизацията в древното Двуречие е засвидетелстваната в клинописните текстове демонология – неотменна част от култовите и фолклорните традиции на тази земя.¹ Вярата в демоните и техните вредоносни способности е категория в мисленето на жителите от Двуречието, засвидетелствана писмено още от епохата на III хил. пр.Хр.² Тя е отразена в множество текстове на шумерски и акадски език, създавани в продължение на около две и половина хилядолетия, като следствие от културната приемственост в земите на древен Ирак. Текстовете имат разнообразни форма и характер: заклинания, ритуални описания и напътствия, медицински текстове, фармакопеи, различни речници и коментари. Демонологията е тясно свързана с магията, зад която стои убеждението, че с определени ритуални действия, произнесени слова и чрез призована божия помощ, човекът би могъл да промени неблагоприятни за него обстоятелства. Големият изследовател на магията в Двуречието – Фосе отбелязва, че тя е ползвана преди всичко като отбранително средство с цел предотвратяване на някакво нещастие (Фосе 2007: 39).

Светът на злите демони от Двуречието е многолик и тясно свързан със света на болестите, тъй като според жителите на древната цивилизация, най-отличителната черта на злите демони – *utukki lemniiti*, е тяхната болестотворност. Всяка атака на демон срещу човек се е възприемала като нещо много лошо и много рядко е завършвала с нещо различно от заболяване. Когато тази атака се случвала на зрял човек, той често намирал обяснение за нея в своите прегрешения – както сочи ритуално-заклинателната серията „Утешение на божиеото сърце“. Когато обаче тя сполетявала бебе или малко дете, случилото се зло се възприемало не като последица от извършен грях чрез нарушаване на табу – *mamiit*, а като най-страшно

нешастие. Изворите споменават имената на няколко демона, атакуващи новородените и малките деца, най-страшният от които била Ламашту.

1. Демонът Ламашту

Демонът Ламашту се споменава в заклинателни, ритуални, медицински и литературни клинописни текстове, датирани в периода от края на III хил. до началото на I хил. (Farber 1980–83: 439–440, Wiggermann 2000: 217–218). Изворите за демона могат да се подразделят в четири основни групи. Първата се състои от каноничната серия „Ламашту“ – заклинателно-ритуална серия в три таблици, съставена през I хил.³ Серията е открита в развалините на библиотеката на цар Ашурбанипал в Ниневия (дн. Куянджик) и се състои от 13 заклинания, съставени на акадски и шумерски, и 9 ритуални напътствия (Farber 1980–83: 440, Wiggermann 2000: 218–219). Копия на текстове от тази серия са намерени в различни градове на Вавилония и Асирия. Серията се ползва днес като основен извор в проучванията върху Ламашту.⁴

Втората група извори се състои от посветени на демона разнообразни заклинателни текстове, датирани между XIX и IV в. Те са намерени в различни части на Ирак и са съставени предимно на вавилонски и асирийски диалекти. Между тези текстове, приемани за неканонични и каноничната серия има тясна литературна връзка.⁵

Третата група извори за демона са неговите споменавания заедно с други демони в множество текстове с ритуален, заклинателен, литературен и медицински характер. Специално място в тази група заема известния Диагностичен наръчник – канонизирана версия на медицински текст от IX–VIII в., излагаща симптоми на болести и прогнозиран резултат от заболявания (Geller 2010: 23–24, 39–42).

Четвъртата група извори се състои от археологически артефакти – амулети, печати и плаки, с поместени на тях заклинания и изображения на демона, датирани в периода края на III до края на I хил. Амулетите и ритуалните плаки са разнообразни, свидетелстват за иконографското развитие на образа на Ламашту и са известни от повечето части на Близкия Изток (Farber 1980–83: 441–443, Wiggermann 2000: 219–224).

Демонът има няколко имена. Най-споменаваните от тях са шумерското Dimme със значение на „треска, температура“, академичното Lamaštu и името ѝ прозвище – marāt^d. Anim – дъщерята на бог Ану.⁶ Първите две имена на демона се изписват в клинопис по сходен начин – ^d.DMM.ME и ^d.DMM.GAN.ME (Borger 1981, 100, z. 150). (Обр. 1)

В началото на каноничната серия е поместено заклинание споменаващо и други имена-прозвища на демона, като “aḫāt ilāni ša sukkāti” – „сестра на демоните от улиците“, свързващо я с известните седем зли демона, или “raṣgu ša qaṣṣadu innatū” – „кама, която главата пронизва“, свързващо я с главоболието, приемано като един от знаците на нейното присъствие. Споменаването на имената на демона се приема за нещо много важно в текста на свързаните с Ламашту заклинания.⁷

За разлика от други демони Ламашту не произхожда от Долния свят, а по произхода си не е свързана и със земния. По рождение тя е богиня, дъщеря на бог Ану. Както сочат изворите, тя се превърнала в зъл демон – utukkat, защото била прогонена от небесата, след като разгневил баща си с „неподходящо желание“ – “sēmu lā damqu”. Както сочат сведенията от каноничната серия – „*Отиде дъщерята на бог Ану пред Енлил баща ѝ и изрече: каквото ти поиска, дай ми го отче Енлил. (Енлил отвърща разгневен) Плътта на хората не е подходяща за ядене, кръвта на хората не е за пиене! Понеже ти поиска това от мен, нека ти направят дом от небесата на земята, нека млада робиня ти носи счупен гребен, вретено и гърне с гореща супа в жерава приготвена*“.⁸ Прогонването ѝ от небесата се споменава и в неканонични текстове – „*Тя е самотна, тя е страшна, тя е дете родено късно в живота си, тя е блуждаещ огън, тя е натрапчива, злобна, плод на божество, дъщеря на Ану, за нейното зло желание и нейното неподходящо искане Ану баща ѝ я захвърли от небето на земята – заради злото ѝ желание и подстрекателското ѝ искане*“.⁹ Веднъж озовала се на земята, тя намира своето убежище в планините и тръстиките блатата, в местата, стоящи вън от границите на културния свят.¹⁰ От този момент насетне Ламашту става сестра на седемте зли демона и непоколебим враг на човешкия род. Нейните

демонични сили се насочват първо към най-беззащитните – към децата.

Зловредността на демона е обширно описана в изворите, като тук ще се отбележат основните акценти в тези сведения. Според каноничната серия – *„Дъщерята на Ану ежедневно брои бременните жени, тя обикаля тези, които ще раждат, тя брои месеците им, отбелязва дните им на стената. За раждащата жена е заклинанието ѝ – Донесете ми синовете си, за да им дам да бозаят, нека сложа гърдите си в устите на дъщерите ви!“*¹¹ Демонът иска да бозае деца, тъй като по този начин, или чрез докосване – *šibit*, може да влее отровата си в тях. Ламашту често се vyplъщава в акушерка, както сочи серията – *“Тя е гневна и страшна и въпреки че не е лечител превързва, въпреки че не е акушерка, тя избърсва детето (...) Тя докосва коремите на бременните жени, тя издърпва бебето от бременната жена, тя го кърми, тя го вдига и то тръгва”*.¹² Детето, докоснато от нея, заболява смъртоносно. Резултатите от докосването ѝ се описват в Диагностичния наръчник – *„Ако детето има температура и болест li’bi, но е постоянно студено: хванато е от Ламашту, или това е ръката на дъщерята на Ану. Ако детето постоянно получава горещи и студени вълни и постоянно иска да пие повече вода: хванато е от Ламашту, или това е ръката на дъщерята на Ану“* (Scurlock 1991: 156, n. 220).

В заклинанията Ламашту е често свързвана едновременно с високата температура и със студа, като симптоми на треската.¹³ Децата станали нейна жертва били лишавани от обичайно погребение (Farber 2007: 141, n. 25). В проучванията има сериозна дискусия върху това с коя съвременна болест могат да се свържат описаните около Ламашту симптоми. Според четирите основни хипотези, симптомите би трябвало да се свържат с детска треска, стомашно-чревни заболявания, заболявания на черния дроб и жлъчката или с нито едно от поз-натите днес заболявания (Farber 2007: 139–141).

Въпреки че новородените и малките деца са основен обект на атаките на демона, много позовавания в изворите сочат, че Ламашту е носител на болести и зловредност изобщо. Според каноничната серия – *„Тя прекосява реката и кална я прави, тя се обляга на*

стената и с мръсотия я омазва, тя хваща стареца, Затриващата я наричат, тя хваща младия мъж, Слънчев удар я наричат, тя хваща малкото момиче, Ламашту я наричат, тя хваща малкото момче, Ламашту я наричат“.¹⁴ Зловредността ѝ срещу възрастните се допълва и със сведения от Диагностичния наръчник – „Ако човека е ударен в главата и студ продължително го обзема, а лицето му е червено-жълто, и когато той е нападнат от болестта променя ръзсъдъка си и страда от гърчове, то това е хващане на Ламашту, той ще живее малко и ще умре“ (Scurlock 1991: 156, n. 225).

Изворите съобщават и за зловредността ѝ към природата, където докосването ѝ карало дърветата да изсъхват и животните да умират внезапно.¹⁵ Вероятно най-сигурните симптоми, с които може да се свърже демона, са температурата, треската, чувството за хлад и студ, както и главоболието. На него, пряко свързано с Ламашту, е посветено и заклинание в таблица от серията Di'u.¹⁶

Зловредността на демона заставя жителите на Двуречието да използват разнообразни средства за неговото отблъскване. Някои от тези средства са терапевтични, а други профилактични, като и едните и другите се намират под влияние на представите за магията, като средство за борба срещу прогонения от небесата демон-детеубиец.

2. Словото за Ламашту

В културата на древното Двуречие на словото е придавано креативно значение. Словото се възприема като пряко свързано с магията и олицетворените от нея способности за въздействие във видимия свят. Така например в поемата „Енума елиш“ от II хил. в навечерието на битката си с чудовището Тиамат, върховният бог на Вавилон, Бел-Мардук е подложен на изпит от събранието на боговете, състоящ се в това чрез слово (заклинание) да накара поставен пред него предмет първо да изчезне, а после да се появи отново. Едва след този изпит му било разрешено да заеме върховното място сред божествата и да тръгне на битка с Тиамат.¹⁷

Словото, свързано с Ламашту, има много значения, всички от които спомагат за осъществяването на апотропната му цел. То има преди всичко форма на заклинание.¹⁸ В акадския език има много

думи със значение на „заклинание“, като най-употребяваната от тях във връзка с Ламашту е *širṭu*, производна на *wašārum* – „прогонвам (чрез слово), лекувам“.¹⁹ Известно е, че заклинанията имат дори свои божества – Нинкаррак и Нингиримма.

По своята структура заклинанията срещу Ламашту засвидетелстват голямо разнообразие, независимо от това дали са канонични или неканонични. Така например, само в каноничната серия *Muḫḫam* обобщава 12 вида въвеждащи формули-заглавия, като „*Тя е гневна, тя е страшна, тя е с ужасяващо сияние, тя е бясна, тя е вълчица*“ или „*Дъщерята на бог Ану, която е от небесата съм аз*“ (*Muḫḫam* 1902: 143–144). В заклинанията се ползват различни похвати характерни за академската литература, като повторението, паралелизма и интертекстуалността. Ключов елемент в тях са формулните фрази, имащи тясна връзка с поетичното звучене. Повечето заклинания, независимо от това дали са канонични или не, имат сходна смислова структура – назовават демона с някое от имената му, описват неговата зловредност и засегнатите от нея, дават характеристики на демона във физически и ментален план и прогонват, чрез заклятие с имената на различни божества демона. Четирите посочени елемента може и да са разбъркани в текста, а често тяхното присъствие в заклинанието е несъразмерно. В текстовете от серията, след заклинанието е поместено и указание за провеждане на ритуални действия.²⁰ Основна цел на заклинанията, посветени на Ламашту, е нейното прогонване. За постигането на тази цел, заклинанието назовава демона, описва го в неговите дела и външен вид, и в последните си редове го заклева, като заклятийните формули могат да са разнообразни, но винаги призовават на помощ божества, като примерно тази от серията – „*За да те отблъсна, за да те прогоня, така че да не се завърнеш повече и да не можеш да се доближиш, така че да не дойдеш до тялото на този и този, аз те заклевам чрез Ану, твоя баща, аз те заклевам чрез Енлил, великата планина, аз те заклевам чрез Еа, царя на дълбините, създателят на всичко и господаря на всички*“.²¹ Най-често призоваваните божества на помощ срещу демона са Ану, Еа, Мардук, Шамаш и Ишар, но има заклинания, в които се призовават и други божества. Ползват се и заклятия чрез позоваване на небесата и земята.

В редица заклинания с цел добиване на сила и власт над демона се описва външния му вид. Трябва де се посочи, че тези описания познати и от серията и от неканонични текстове, често се припокриват и допълват взаимно. Освен това описаните характеристики имат пряка аналогия с изображенията на демона, запазени по амулети, плаки и цилиндри. Образът на демона, поместен в словото, има следните елементи: общ външен вид, настроение, придружаващи образа живи същества и придружаващи образа предмети.

Външният вид на демона по-обстойно или по-кратко е описван в текстове още от началото на II хил. Ето описание от каноничната серия – *„Нейните гърди, нейните мускули, нейния корем са големи, нейната глава е главата на лъв, зъбите ѝ са зъби на магаре, устните ѝ са втурващ се вятър“*, както и – *„Лице на страшен лъв е лицето ѝ, като на леопард е оцветено с петна тялото ѝ, подобно на глина kallû е бледото ѝ изражение“*.²² Сведенията от неканоничните текстове са по-описателни и вероятно са повлияни в по-голяма степен от фолклорните традиции. Ето поместени описания – *„Косата ѝ е разрошена, дрехите ѝ са окъсани. Тя е вълчицата, дъщерята на Ану. Бог Енлил я ориса с лице на лъвица, тя е гневна, тя е с дълги ръце и много дълги нокти, нейните ръце са оцапани с кръв. Тя е вълчицата, дъщеря на Ану, краката ѝ са като тези на птицата Анзу, ръцете ѝ са оцапани, лице на гневен лъв е лицето ѝ, тя идва от тръстиките, косата ѝ е разрошена, дрехите ѝ са разкъсани, ръцете ѝ са омазани с плът и кръв“*.²³ Почти всички текстове описват по сходен начин и емоционалното състояние на Ламашту, според неканоничен текст от Асирия от началото на II хил. – *„Тя е гневна, тя е страшна, тя е злобна, тя има ужасяващо сияние, тя е вълчицата дъщеря на Ану“*.²⁴ Текстовете особено подчертават нейната злоба, като отражението на тези описания във фигурата ѝ по паметниците е представено чрез отворената ѝ гневна уста. Поради деструкции в текстовете някои характеристики от образа на демона остават неясни.

Повечето извори споменават и други два елемента, част от общия облик на демона. Първият са змията, кучето и свинята, като свинята и кучето са споменати главно в ритуални напътствия. Вторият са споменаванията на принасяните на демона дарове с цел него-

вото отблъскване, обобщавани в изворите с понятието провизии – *cidotum*. Те съдържат най-малко два предмета, срещани често по изображенията на амулети и плаки – гребен и хурка, символи на женствеността.

Пример за пряката връзка между описанието на демона в текстовете и в артефактите свързани с него са два паметника от Британския музей. Първият е амулет VM 122999. Той е намерен в Ур и се датира от I хил.²⁵ На лицевата част на амулета е изобразена фигурата на Ламашту – с лъвска глава, чиято уста е отворена, с човешко тяло с разперени ръце, завършващи с дълги нокти и с крака на хищна птица. Вляво от фигурата е изобразена хурка, а вдясно гребен (Обр. 2).

Вторият пример е ритуална плака ME 117759. Тя е намерена в северен Ирак и датирана в VIII в.²⁶ Централна фигура на изображението, поместено на лицевата ѝ страна, е отново Ламашту. Демонът е с глава на лъв, чиято уста е отворена, с тяло на човек и с крака на хищна птица. В горната част на тялото са изобразени гърди, от които сучат куче и прасе. Демонът е стъпил върху магаре и държи във всяка от ръцете си по една змия. В горната част, около фигурата на демона, са разположени различни предмети – хурка, гребен, два съда и може би кама.

Образът на демона в текстовете е еkleктичен. Той съдържа елементи и от човешкия и от животинския – дивия свят, като това е характеристика за образите на демоните в Двуречието изобщо (Scurlock 2002 A: 361). В случая с Ламашту, образът ѝ е доминиран от черти на хищници – лъвско или увълчено лице, дълги нокти, крака на хищна птица (Анзу), силни и оцапани с кръв ръце (Scurlock 2002 A: 362). Това не е изненадващо, след като изворите описват нейния облик на зъл демон. От описания в изворите и от образи по артефакти е известно, че демонът е имал още магарешки уши и магарешки зъби. Гротескният външен вид на демона е олицетворение на неговата зловредност. Вярата в силата на словото, чрез което Ламашту е прогонвана, застава и жителите на Двуречието да опишат в него и образа ѝ.

3. Образът на Ламашту

Думата за „образ“ в акадския език е *salmu*, имаща още значения на „фигура, изображение, подобие.“²⁷ Според жителите на Дву-

речието, образът е произведен на и пряко свързан със словото. Нищо, което не е названо, не може да съществува. Образът има своя семантика, която отразява елементи от светогледа на хората. Той често е символ с широко поле на интерпретация. Думата *šalmu* се употребява в текстовете за Ламашту винаги в конкретен план. Чрез нея се означават поне три вида изображения, нанасяни с апотропна цел по време на ритуал – фигурка на демона, рисунка на демона, на стената на спалнята на болен човек и изображение на демона нанасяно на различни амулети. Трите вида изображения са засвидетелствани в ритуалните части на каноничната серия.

Сред образите на Ламашту, запазени по артефакти, най-информативни са тези на ритуални плаки. Цел на създаването на плаките е отблъскване на демона чрез собствения му образ в контекста на екзорцистки ритуал (Фосе 2007: 135). Тъй като плаките са с по-голяма изобразителна площ, в тях се нанасят и повече елементи, свързани със семантиката около демона.

Един от най-информативните за образа на Ламашту артефакти е ритуална плака АО 22205, съхранявана днес в Лувъра.²⁸ Плаката се датира от новоасирийския период (934–612 г.) и в горната ѝ част има 2 шипа, предназначени за закачането ѝ на стена. Изображението на лицевата страна на паметника е многофигурно и разделено на 5 хоризонтални регистъра, във всеки от които се разполагат фигури. В първия от тях от горе надолу са нанесени божествени емблеми, във втория – фигури на демонични същества, в третия – фигура на болен човек лежащ на легло, обиколен от двама жреци-лечители (или духове-хранители), а в дясно фигурите на трима духове-хранители. На четвъртия регистър е разположена сцена, в чийто център е Ламашту (Обр. 3), а на петия – река с плаващи в нея риби.²⁹

От основно значение за образа на Ламашту е изображението в четвъртия регистър на плаката. Демонът заема централната част на регистъра, а по размер фигурата му е по-голяма от останалите. Той има лъвска глава с дълги магарешки уши и отворена уста, силно тяло на човек с ясно подчертани гърди, като лявата е бозана от куче, а дясната от свиня. Демона има дълги ръце, във всяка от които държи по две змии, крака на хищна птица, между които има скорпион. Фигурата стои върху магаре – универсално превозно средство в

Двуречието, което пък е качено в плаващ по река кораб. Вдясно от демона са изобразени две дървета и над тях множество предмети – провизиите за Ламашту. Вляво от демона е изобразена фигурата на друг демон – Пазузу, която е обърната към Ламашту с гневно изражение и вдигната в заплашителен жест дясна ръка (Обр. 3).

С изключение на магарешките уши, всички части от тялото на Ламашту се споменават в изворите. Повечето елементи в изобразеното на четвъртия регистър отразяват функции на демона и са пряко свързани с него на текстуално, образно и семантично ниво. Някои от елементите символизират апотропни образи, познати от ритуалните напътствия в каноничната серия.

Змиите, държани в ръцете на демона и скорпионът разположен между краката му, символизират отровата на Ламашту (Wiggermann 2000: 234, 240). В серията има пряко указание за това – *„Тя убива жертвата си с отрова на змия и скорпион“*.³⁰ За разлика от други източни култури, тази в Двуречието възприема змията като изцяло отрицателен образ. В неканоничен текст самата Ламашту е сравнена с влечугото.³¹ Познати са множество заклинания срещу змии и тяхното ухапване, в които на помощ е призоваван най-често бог Шамаш. За отрицателния образ на змията в културата на тази цивилизация могат да се посочат два примера. Първият е от заклинателен текст срещу планинска треска и главоболие, част от серията Di'u, в който болестта е пряко сравнена със змия – *„Като змия, като змия, като змия тя връзва главата на човека“*.³² Вторият са споменавания в омени, поместени в таблица от серията Šumma ālu – *„Ако на 1 Нисан, преди човекът да е слязъл от леглото на земята, змия излезе от дупка, и преди да я види някой, тя види човека, той ще умре същата година. Ако между 1 и 30 Нисан, змия падне в средата на народното събрание, събранието ще бъде разделено, то няма да успее. Ако между 1 и 30 Нисан, змии се увият една в друга в къщата на човек, то собственика на този дом ще умре“*.³³ Както се вижда от изворите, змията е възприемана като символ и носител на зло и неуспех в личен и в обществен план. Сериите от оменни текстове са особено важен извор, тъй като са били широко разпространени и тясно свързани с фолклорните традиции на гадание по поведението на животни и влечуги.

За разлика от змията, образът на кучето не е еднозначен. В литературни текстове се описва положително ролята му на пазач, но не е приемано за символ на верността (Foster 2002: 278–279). В заклинателни и ритуални текстове отношението към него е положително, въпреки че са известни заклинания срещу кучешко ухапване. Кучето придружава богинята на лечението – Гула, а негови фигурки се споменават в ритуални текстове, като използвани с апотропна цел.³⁴ Приемало се е, че образът му може да прогонва демоните. Подобни фигурки се споменават и в каноничната серия за Ламашту.³⁵ За разлика от другите кучета, черното куче е считано за изцяло отрицателен образ.³⁶ В серията се сочи, че черно куче е било *gallû* на Ламашту – неин демоничен агент.³⁷ В ритуалните напътствия от каноничната серия се споменава, че Ламашту била омъжвана за черно куче. Това действие целяло нейното прогонване, чрез намирането на удачен за самотния демон „съпруг“.³⁸ Подобни сватби между фигурите на демон и черно куче са известни и от ритуали, свързани с други самотни демони като Лилит, Лилу и Ардат Лили.³⁹ В известното за Ламашту, кучето запазва нееднозначната си роля, като образът на черното куче е със сигурност отрицателен. Именно този образ е представен като бозаещ от гърдите на демона (Обр. 3).

Свинята се споменава в серията само във връзка с ритуални действия. Тя е образ на заместващата човека жертва – субститут, познат ни от много ритуални и заклинателни текстове.⁴⁰ Използването ѝ за това предназначение е предизвикано от разбиранията, че свинята е нечисто животно, което не може да служи за приношения към божествата, но което именно поради своята нечистота е удобно за субститут пред демоните (Scurlock 2002 B: 392–393). Пример за образа на свинята ни дава пасаж в текст с премъдрости (пословици), популярен в Двуречието жанр, в който се сочи, че свинята е нечиста, несвята и омразна на боговете.⁴¹ Край фигурата на Ламашту свинята символизира субститута на жертвата и бозае другата от гърдите на демона.

За разлика от разгледаните дотук образи, изображенията на провизиите и кораба са пряко свързани с ритуалната цел, демонът да бъде прогонен. Провизиите, изобразени на плаката, са: гребен, вретено (или хурка), игла, лампа, съд за масло, обувка, сандали,

вързоп (или пробит мех), съд, пътническа покривка, магарешки крак и нагръдно украшение.⁴² Снабдяването с провизии се споменава в заклинанията от каноничната серия и в ритуалните напътствия към нея.⁴³ Изброените провизии са предназначени за дългото пътуване на демона към Отвъдното, а кораба за прекосяването на река Улай, разделяща земния от отвъдния свят (Обр. 3).

Двете дървета вдясно от демона най-вероятно символизират тамариска, за който се е приемало, че има апотропни магически свойства и който също е споменат в ритуални напътствия от серията.⁴⁴ (Обр. 3)

Голямата фигура на демон вляво от Ламашту е тази на Пазузу – царят на демоните. В изображенията на Ламашту той се появява през I хил. и то с апотропна цел (Wiggermann 2000: 243–244). Самият Пазузу е познат от множество амулети и заклинания, по-голямата част от които се датират през I хил. (Thureau-Dangin 1921: 190). Ролята на „царя на демоните“ в полза на човека срещу Ламашту не е достатъчно ясна, но апотропната му функция в случая не се поставя под съмнение. Образът на Ламашту отразен на плаката от Лувъра свидетелства за пряка връзка с описанието на демона и придружаващите го елементи, познато ни от текстовете. Образът от плаката е заедно с това и семантично обобщение на известното за демона и неговата зловредност, както и на известното за борбата срещу него чрез заклинания и ритуали.

4. Образът и словото в ритуала

Словото и образът, свързани с демона, намират своята изява и най-пълноценната връзка помежду си в реалността на ритуала.⁴⁵ Ритуалът е невъзможен без един от двата споменати елемента. В академическия език има много думи със значение на „ритуал“, като най-ползваната в текстовете, свързани с Ламашту, е *kikkittû* – „действие, ритуал“, заета от шумерски.⁴⁶ Основен извор за ритуалите, свързани с демона е каноничната серия.

Главното действащо лице в ритуалите е жрецът екзорсцист – *mašmašu*, *āšīru*, който е разполагал с широки познания в тази сфера. През I-то хил. той със сигурност е извършвал и лечителски действия.⁴⁷ Ритуалите срещу Ламашту са разнообразни. Според описа-

ните в тях действия, те биват превантивни, адекватни, целителни. Осъществяването им е било придружавано и от други ритуални действия, като освещаване, опушване, почистване на самия жрец, гадание с цел идентифициране източника на проблем.⁴⁸ Имали са продължителност от 3 до 9 и повече дни. Ключов елемент по време на ритуала бил образът на демона под формата на фигурка. Ритуал от каноничната серия предписва – *„Действие: глина от строеж ти ще донесеш и глината ти ще очистиш, от донесената глина фигура на Ламашту ще направиш, до главата на болния ще я поставиш. Мангал с пламък ти ще разпалиш, нож ще пъкнеш вътре, 3 дни до главата на болния ще я поставиш. На третия ден, по залез слънце ти ще я изнесеш и с ножа ще я удариш. В ъгъла на градската стена ще я погребеш, с брашнена вода ще я обкръжиш и зад теб няма да поглеждаш“*.⁴⁹

В серията са описани и други ритуали, в които важно значение има изработената фигурка на демона, поставяна край болния за определен период, през който се поднасяли умиловителни жертви – хляб, сърце на прасе, плодове, съдове с помада. По време на извършваните действия се рецитирали заклинанията срещу демона.⁵⁰ В рамките на друг ритуал, изработената фигурка на демона била снабдявана с провизии и заедно с фигурките на черни и бели кучета се поставяла на кораб, който се пускал по река.⁵¹

Описаните ритуали в мнозинството си могат да се характеризират като адекватни и целителни (Емельянов 2003: 199–201). Независимо от конкретните разлики в някои техни действия, те всички предвиждат унищожаване фигурата на демона – чрез удар с нож и погребване или чрез привързване за мачтата на кораб, пускан в последствие по река. От важно значение е указанието, че фигурката на Ламашту, изработвана най-вече от глина, задължително престоявала известно време край поразения от демона. Без съмнение това е пример за прилагане закона за сходствата, в случая по отношение на демона. Целта на това действие е да бъде принуден демонът да се всели заедно със злотворността си в изработената фигурка, а след това да бъде прогонен чрез унищожаването ѝ.

При разкопки в Двуречието са намерени множество фигурки основно с апотропни функции във и близо до домове и дворци.⁵² За

момента нито една от намерените фигурки не може със сигурност да се идентифицира с Ламашту. Подобна идентификация в бъдеще не е изключена, въпреки че според изворите, повечето от образите ѝ на фигурки подлежали на унищожаване и се изготвяли от нетрайни материали като глина. Може да се очаква, че тези фигурки са били сходни с познатия ни от заклинателните и ритуалните текстове образ на демона.⁵³

В реалността на ритуала чрез цитиране на заклинанията, описващи Ламашту, и чрез изграждане и унищожаване образа на демона, той бивал прогонван. Паралелно с тези ритуали са били извършвани и медицински манипулации, чието описание обаче не е поместено в серията. Без съмнение извършването на тези действия е имало важен психологически ефект върху засегнатия от демона. То му е вдъхвало надежда за оздравяване и за спасение (Geller 2010: 176). Надеждата за изцеление, както е известно и днес, има толкова важен психологически ефект за лечението, както и тогава.

Религията, включително тази в древното Двуречие, има ясно изразена социална природа, чрез която обхваща своите верни, налагайки им определени чувства, концепции и практики (Bottero 2001: 1). Демонологията, свързана с Ламашту, е част от социалната природа на древните култове, обогатена от въздействието на фолклорната среда. По отношение на демона, културата в Двуречието засвидетелства наличието на тясна връзка между образ и слово. Тази връзка намира най-пълноценната си изява в реалността на ритуала, където чрез произнесените заклинания срещу демона, поместените в тях негови описания и чрез създаваните и унищожавани негови образи се разкрива целта на самата връзка – защитата на човека от демона и неговата болестотворност. Това е само една от многото засвидетелствани връзки между образа и словото в писмената култура на тази древна цивилизация. В тази връзка обаче, словото и образът, са използвани изцяло в полза на човека. Онова, заслужаващо удивление, тук е убеждението, че с помощта на образа и словото, човекът е бил способен да се пребори със злото, олицетворено от демона. Това убеждение прозира зад всички изворови текстове и образи, свързани с Ламашту.

БЕЛЕЖКИ

¹ Рисунките към настоящия текст са заслуга на моя приятел Ангел Минков, на когото изразявам големи благодарности. Благодарности дължа за оказаната помощ още на С. Панайотов, докторант по асириология в Хайделберг, д-р Д. Гарчева и д-р М. Издимирски.

² Посочените в текста на статията дати се отнасят до периода пр. Р. Хр. с изключение на свързаните с посочваната научна литература.

³ Трите таблици се съхраняват в Британския музей и са публикувани като клинописни копия IV R 56, IV R 58, и IV R 55 в T. Pinches, H. Rawlinson, G. Smith "The Cuneiform Inscriptions of Western Asia" Volume IV, London 1896. Транслитерация и превод на текстовете може да се види у Myhrman 1902, 154–195. Подготвя се ново издание на текстовете от W. Farber, което все още не е издадено, въпреки че авторът вече публикува части от него.

⁴ В настоящия текст каноничната серия „Ламашту“ се споменава като „каноничната серия“ или „серията“. Цитатите на пасажи от серията следват възприетите в асириоложките проучвания, където със съкращението Lam. се означава името на серията, с римски цифри се отбелязва номера на таблицата от серията, а с арабски, колоната в текста на таблицата и клинописните редове. Примерно Lam. I, 2: 6–7 = Серията Ламашту, таблица първа, колона втора, редове шести и седми.

⁵ Тъй като заклинателните текстове спадат към големия род на литературните текстове от Двуречието, то тук е възприета хронологизацията на академичните литературни произведения предложена от Foster. Нейните основни етапи са: Архаичен период (ок. 2300–1850), Класически период (ок. 1850–1500), Зрял период (ок. 1500–1000) и Късен период (ок. 1000–100). Виж Foster 2005: 2–3. Периодизацията на автора се различава от тези, свързани с политическата история на Двуречието.

⁶ В проучванията има две основни хипотези за произхода и значенията на името Ламашту. Според Farber, смисълът е свързан със семитския корен l-m-š, имащ значение на „докосвам, похищам“ виж Farber 1980–83: 439, докато според Wiggermann, то е производно на шумерското lamar, имащо значение на „низша богиня, фигурка“ виж Wiggermann 2000: 217.

⁷ Текстът на заклинанието, споменаващо имената на демона виж у Lam. I, 1: 1–9, Myhrman 1902: 154–155, както и Thureau-Dangin 1921, 198.

⁸ Lam. II, 3: 33–41, Myhrman 1902: 174–177.

⁹ Текст BIN 4, 126: 1–7, Foster 2005: 76, като текстът се датира през архаичния период и е намерен в гр. Ашур.

¹⁰ Както сочат сведенията от каноничната серия – „*От обиталището си в планината тя се спусна*“ – Lam. II, 3: 40, „*От тръстиките блатата тя излиза*“ – Lam. I, 2: 31, виж Myhrman 1902: 180–181, 160–161.

¹¹ Lam. I, 117–119, Farber 2007, 141 n. 23.

¹² Lam. I, 119, Wiggermann 2000, 230 n. 89, Lam. II, 3: 33–35, Myhrman 1902: 180–181.

¹³ Виж Lam. II, 1: 1, 10–11, Myhrman 1902: 108–109.

¹⁴ Lam. I, 1: 31–37, Myhrman 1902: 156–159.

¹⁵ Виж примерно каноничната серия – „*Тя застава до тамариск, изсушава клоните му, тя застава до финикова палма и изсушава плодовете ѝ, тя застава до дървото allani и до планинското терпентиново дърво и ги кара да повехнат.*“ – Lam. I, 3: 14–18, Myhrman 1902: 162–163, както и сведенията от неканоничен текст от Вавилония датиран в късния период – „*Тя следва стъпките на говедото, по стъпките на овцете тя върви, ръцете ѝ са оцупани с пълт и кръв*“ – AO 6473, Rev. 16, Thureau-Dangin 1921: 166, 171.

¹⁶ Виж сведението в Di'û, Tablet P, Obv. 1–15, Thompson 1904, 87–88.

¹⁷ Виж Enûma eliš, Tablet IV: 19–31, Heidel 1963: 37.

¹⁸ Тук е възприета дефиницията на Lambert за заклинанието, според която заклинанието е текст за рецитиране, носещ магическа сила на човека, който се произнася при съблюдаване на определени ритуали и който отключва сила във вселената, от която рецитиращия се нуждае, или която рецитиращият желае. Виж Lambert 2008: 95.

¹⁹ По-подробно за значението на šiptum виж CAD 17, 1992: 86–87, šiptu A.

²⁰ Известни са и заклинания, в чиято окончателна част са описани вече извършени ритуални действия.

²¹ Lam. I, 2: 5–9, Myhrman 1902: 158–159.

²² Lam. II, 3: 36, 38–39, Myhrman 1902: 180–181, Lam. II, 1: 36–38, Myhrman 1902: 170–171.

²³ Виж BIN 4, 126: 8, Foster 2005: 76, текст Foster I.7b: 3, Foster 2005: 77 и двата датирани през архаичния период, намерени в Асирия, текст BIN 2, 72: 1, Keiser 1920, plate XXXIII, датиран от класическата епоха и намерен във Вавилония и текст AO 6473 Rev. 13–16, 20, Thureau-Dangin 1921: 166, 170–171, датиран през късния период и намерен във Вавилония.

²⁴ Текст Foster I.7b: 1–3, Foster 2005: 77, от архаичния период, от Ашур.

²⁵ Амулетът е от тъмно-зелен хлорит и има размери: височина 4.3 см. и ширина 3.4 см. Снимка на лицевата и обратната страна на паметника може да се види в сайта на Британския музей. Предложената от музея дата на обекта не е сигурна. Според класификацията на Wiggermann, амулетът би трябвало да се датира през II хил. – бронзовата епоха, а не по-късно, тъй като хурката и гребена на изображението се намират около фигурата на демона, а не са държани в ръцете му. Относно класификацията и предложената от

автора хронологизация на амулетите на Ламашту виж Wiggermann 2000: 219–224.

²⁶ Снимка на плаката може да се види на сайта на Британския музей. Тя има размери около 7–8 см. ширина и 11–12 височина.

²⁷ По-подробно за значението на *calmu* виж CAD 16, 1962: 78, 84–85, *calmu* 3 d.

²⁸ Изображение на плаката може да се види в сайта на Лувъра. Тя е изработена от бронз, има височина от 13.8 см. и ширина от 8.8 см.

²⁹ Описание на паметника и анализ на всички регистри в него може да се види у Thureau-Dangin 1921: 172–174, Farber 1980–83: 442–443, Wiggermann 2000: 243–248, Фоце 2007: 52–55.

³⁰ Lam. I, 127, Wiggermann 2000: 231 n. 93.

³¹ Като текстът се датира в късния период и е от Вавилония - AO 6473, Rev. 17, Thureau-Dangin 1921: 166, 171, където се сочи че – *“Тя влиза през прозореца, подобно на змия се промъква”*.

³² Виж Di'ц, Tablet IX, 196, Thompson 1904: 80–81.

³³ Виж текст BM 129092, Obv. 1–4, 7a, 13b–14a, Freedman 2006: 155–157.

³⁴ Виж примерно ритуалните напътствия за изработване фигурки на кучета с апотропна цел, в рамките на осветителен ритуал по повод строеж на нов дом в серията *Šēr lemutti ana bît amēli*, Text No. 1, II: 192–205 у Wiggermann 1992: 14–15, както и наблюденията върху намерени при разкопки фигурки на кучета от Калах (дн. Нимруд) в Асирия у Green 1983: 94.

³⁵ Виж примерно Lam. II, 1: 45, Muhrman 1902: 172–173, където се казва – *„Поставям с тебе четири кучета, две бели и две черни“*.

³⁶ Виж примерно текста на заклинание срещу ухапване от черно куче, при-чакващо край пътя хората, текст Foster I.7c у Foster 2005: 78.

³⁷ Виж Lam. I, 1: 24, Muhrman 1902: 156–157, където се казва – *“Аз те омъжих за черно куче, твой gallû.”*

³⁸ Виж примерно Lam. III, Rev. 22, Muhrman 1902: 192–193.

³⁹ Виж относно сведенията по въпроса Scurlock 1991: 152–153.

⁴⁰ Виж примерно серията *Ašakkī maršūti*, Tablet N, III: 30–IV: 29, Thompson 1904: 20–23, където е описан подробно ритуал за ползването на свиня като субститут при жертвоприношение.

⁴¹ Виж текст VAT 8807, Rev. III: 13–16, Lambert 1996: 215, където се сочи – *„Свинята е несвята (...), опръсква задните си части. Кара улиците да миришат, замърсява домовете. Свинята не е подходяща за храма, няма разум, не ѝ е позволено да стъпва по настилка. Тя е омразна на всички бо-гове, тя е отвращение за [личния бог], тя е проклета от бог Шамаш.“*

⁴² Виж по-подробно Farber 1980–83: 442, както и Wiggermann 2000: 240.

⁴³ Виж примерно Lam. I, 3: 25–37, Myhrman 1902, 162–165, където под формата на диалог с Ламашту ѝ се казва, че баща ѝ Ану и майка ѝ Антум са я снабдили с провизии за прехранване, след което следва изброяването им.

⁴⁴ Тамарискът се споменава в заклинателно-ритуални серии като материал, от който се изготвяли апотропни фигурки, заравяни под пода на различни помещения. Виж примерно Šēr lemutti ana bît amēli, Text No. 1, II: 66–68, Wiggermann 1992: 8–9. В каноничната серия се сочи, че по време на ритуал, фигурка на Ламашту била привързвана към тамариск преди да бъде пратена на път в корабче по реката – виж Lam. II, 3: 21–22, Myhrman 1902: 178–179.

⁴⁵ Ритуалът като понятие има много дефиниции. Тук е възприета тази на Емельянов, според която – „Ритуалът е символична форма на поведение сред живите организми, свързана с адаптацията им към условията на обкръжаващата ги среда, направляваща и подреждаща жизнената им активност, способстваща за възникването на комуникативност и ценности системи“ (Емельянов 2003: 2).

⁴⁶ По-подробно за значението на kikkiṭṭû виж CAD 8, 1971: 353, kikkiṭṭû.

⁴⁷ Повече подробности за тези жреци, както и за лечителите asû виж у Geller 2010: 63–65, както и Bottero 2001: 192–202.

⁴⁸ Повече подробности относно ритуалните действия, свързани с Ламашту и етапите им на протичане виж у Wiggermann 2000: 236–242.

⁴⁹ Lam. III, Rev. 34–34, Myhrman 1902: 194–195.

⁵⁰ Виж сведенията в Lam. III, Rev. 20–25, Myhrman 1902: 192–193.

⁵¹ Виж сведенията в Lam. II, 1: 44–48, Myhrman 1902: 170–173, като корабът бил изработван от тамариск, виж Wiggermann 1992: 90.

⁵² Фигурки поставяни с апотропна цел са известни примерно от разкопаните дворци и градски къщи в една от асирийските столици – Калах. Те изобразяват различни духове-хранители, поставяни под подовите настилки и особено в пространството под вратите, с цел прогонване на демони, като част от превантивни ритуали. Фигурките са изработвани от метали, дърво и глина. Те имат пряка връзка с изображения, познати ни по релефи от дворците на асирийските царе. Виж по-подробно по този въпрос Green 1983: 87–89.

⁵³ Една вероятно идентификация на фигурка с образ на Ламашту е намерен артефакт от Дур-Шаррукин (дн. Хорсабад), който за кратко е бил столица на Асирия в края на VIII в. Става въпрос за намерена фигурка на демон, чието тяло е почти разрушено, но чиято глава е добре запазена. Главата е лъвска, с разрошена козина, с широко отворена гневна уста и с дълги магарешки уши. Изображението на обекта може да се види у Botta, Flandin

1849, planche 152. Другата възможна идентификация на обекта е с демона-хранител Ugallu, но тя изглежда по-малко вероятна. Изображение на Ugallu може да се види у Wiggermann 1992, 188, Fig. 4.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

Емельянов, 2003: В. Емельянов. Ритуал в древней Месопотамии. Санкт-Петербург, 2003.

Фосе, 2007: Ш. Фосе. Асирийска магия. Богове, магьосници и демони, ри-туали, церемонии и магически формули. София, 2007.

Borger, 1981: R. Borger. Assyrisch-babylonische Zeichenliste. AOAT 4. 2. Auflage. Neukirchen-Vluyn, 1981.

Botta, Flandin, 1849: P-E. Botta, M. Flandin. Monuments de Ninive. Tome 2. Architecture et sculpture. Paris, 1849.

Bottero, 2001: J. Bottero. Religion in Ancient Mesopotamia. Chicago, London, 2001.

CAD 8, 1971: The Assyrian Dictionary of the Oriental Institute of the University of Chicago. Volume 8 K. Chicago, 1971.

CAD 16, 1962: The Assyrian Dictionary of the Oriental Institute of the University of Chicago. Volume 16 b. Chicago, 1962.

CAD 17, 1992: The Assyrian Dictionary of the Oriental Institute of the University of Chicago. Volume 17 Š Part III. Chicago, 1992.

Farber, 1980-83: W. Farber. Lamaštu – In: Reallexicon der Assyriologie und Vorderasiatischen Archäologie, Band 6. Berlin, New York 1980–1983, 439–446.

Farber, 2007: W. Farber. Lamaštu – Agent of a Specific Disease, or a Generic Destroyer of Health? – In: Disease in Babylonia. Ed. by I. Finkel, M. Geller. Leiden, Boston, 2007, 137–146.

Foster, 2002: B. Foster. Animals in Mesopotamian Literature. – In: The History of the Animal World in the Ancient Near East. HdO 64. Ed. by B-J. Collins. Leiden, Boston, Köln, 2002, 271–289.

Foster, 2005: B. Foster. Before Muses. An Anthology of Akkadian Literature. Third Edition. Bethesda, 2005.

Freedman, 2006: S. Freedman. BM 129092: A Commentary on Snake Omens. – In: If a Man Builds a Joyful House: Assyriological Studies in Honor of Erle Verdun Leichty. Ed. by A. Giunon, M. Ellis, A. Ferrara. Leiden, Boston, 2006, 149–166.

Geller, 2010: M. Geller. *Ancient Babylonian Medicine. Theory and Practice.* Syn-gapore, 2010.

Green, 1983: A. Green. *Neo-Assyrian Apotropaic Figures: Figurines, Rituals and Monumental Art, with Special Reference to the Figurines from the Excavations of the British School of Archaeology in Iraq at Nimrud.* Iraq, 45, 1, 1983, 87–96.

Heidel, 1963: A. Heidel. *The Babylonian Genesis. The Story of Creation.* Paper-back Edition, Chicago, 1963.

Keiser, 1920: C. Keiser. *Historical, Religious, and Economic Texts and Anti-iquities. Babylonian Inscriptions in the Collection of J. B. Nies. Volume II.* New Haven, London, Oxford, 1920.

Lambert, 1996: W. Lambert. *Babylonian Wisdom Literature. Third Edition.* Winona Lake, 1996.

Lambert, 2008: W. Lambert. *The Classification of Incantations.* – In: *Proceedings of the 51st Rencontre Assyriologique Internationale. Held at Oriental Institute of the University of Chicago, July 18-22, 2005.* Ed. by R. Biggs, J. Myers, M. Roth. Chicago, 2008, 93–99.

Myhrman, 1902: D. Myhrman. *Die Labartu-Texte. Babylonische Beschwörungs-formeln nebst Zauberverfahren gegen die Dämonin Labartu.* *Zeitschrift für Assyriologie und Vorderasiatischen Archäologie* 16, 1902, 141–200.

Scurlock, 1991: J-A. Scurlock. *Baby-Snatching Demons, Restless Souls and the Dangers of Childbirth: Medico-Magical Means of Dealing with Some of the Perils of Motherhood in Ancient Mesopotamia.* *Incognita* 2, 1991, 137–185.

Scurlock, 2002 A: J-A. Scurlock. *Animals in Ancient Mesopotamian Religion.* – In: *The History of the Animal World in the Ancient Near East.* HdO 64. Ed. by B-J. Collins. Leiden, Boston, Köln, 2002, 361–389.

Scurlock, 2002 B: J-A. Scurlock. *Animal Sacrifice in Ancient Mesopotamian Religion.* – In: *The History of the Animal World in the Ancient Near East.* HdO 64. Ed. by B-J. Collins. Leiden, Boston, Köln, 2002, 389–405.

Thompson, 1904: R-C. Thompson. *Devils and Evil Spirits of Babylonia.* Volume II. *Fever Sickness and Headache.* London, 1904.

Thureau-Dangin, 1921: F. Thureau-Dangin. *Rituel et amulettes contre Labartu.* *Revue d'assyriologie et archeologie orientale*, 18, 1921, 161–198.

Wiggerman, 1992: F. Wiggermann. *Mesopotamian Protective Spirits. The Ritual Texts.* Groningen, 1992.

Wiggermann, 2000: F. Wiggermann. *Lamaštu, Daughter of Anu. A Profile.* – In: *Birth in Babylonia and the Bible. Its Mediterranean Setting.* Ed. by M. Stol. Groningen, 2000, 217–252.

Обр. 1. Изписване името на Ламашту

Обр. 2. Лицева страна на амулет BM 122999
(Рисунка А. Минков)

Обр. 3. Четвърти регистър на ритуална плака АО 22205
(Рисунка А. Минков)